

УДК 343.143

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.73>

ПОКАЗАННЯ СВІДКА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ, ВИМОГИ

Габрелян А.Ю.,*кандидат юридичних наук**докторант Міжрегіональної академії управління персоналом
старший партнер Адвокатського бюро «Олега Пилипченка»*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9337-7920>**Чепель О.В.,***аспірант Державного податкового університету*ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-7341-4599>

Габрелян А.Ю., Чепель О.В. Показання свідка в кримінальному процесі: поняття, зміст, вимоги.

Стаття присвячена дослідженню особливостей показань свідків як джерела доказів в кримінальному процесі. Встановлено, що показання осіб, які володіють певною інформацією про обставини кримінального правопорушення, є найважливішим процесуальним засобом, за допомогою якого забезпечується встановлення обставин події. Розкрито питання місця показань свідків в кримінальному процесі. Відстоюється теза, що досягнення завдань кримінального провадження може мати місце лише тоді, коли воно буде ґрунтуватися на якісному доказовому матеріалі, а значить – допустимих, належних та достовірних доказах, при дотриманні всіх вимог до оцінки доказів. У свою чергу, сам процес оцінки показань свідків повинен мати комплексний характер та включати в себе всі обставини, що відносяться до свідка і його показань, як до одного з найчастіших видів доказів.

Виділені суттєві властивості показань свідка, сукупність яких утворює зміст і форму даного виду доказів: відомості є усним або письмовим повідомленням; джерелом відомостей виступає особа, наділена процесуальним статусом свідка; відомості мають значення для даного кримінального провадження; при отриманні та оформленні відомостей забезпечено дотримання вимог законодавства.

Запропоновано авторське визначення поняття «показання» – це відомості, які надаються в усній або письмовій формі підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження, зафіксовані в належному порядку. Наводиться висновок, що в даному визначенні враховані всі суттєві ознаки показань, в тому числі й надані свідком, запропоновано замінити дефініцію ч. 1 ст. 95 КПК України авторським визначенням.

Встановлено, що показання нерідко з'являються в результаті процесуальних дій, що не відносяться до допитів, та закріплюються в матеріалах справи як елементи різних протоколів

слідчих (розшукових) дій, протоколу судового засідання і т.п. Пропонується виключити із законодавчого визначення згадку про отримання показань лише при допиті; таким чином, розширюється зміст норми, полегшується її сприйняття й розуміння.

Ключові слова: свідок, показання, докази, достовірність, допустимість, належність

Habrelian A., Chepel O. Testimony of a witness in a criminal trial: concept, content, requirements.

The article is devoted to the study of the peculiarities of witness testimony as a source of evidence in criminal proceedings. It has been established that the testimony of persons who have certain information about the circumstances of a criminal offense is the most important procedural means by which the establishment of the circumstances of the event is ensured. The issue of the location of witness testimony in a criminal trial has been revealed. The thesis is defended that the achievement of the objectives of criminal proceedings can only take place when it is based on high-quality evidential material, which means admissible, proper and reliable evidence, in compliance with all requirements for the evaluation of evidence. In turn, the very process of evaluating witness testimony should be complex in nature and include all the circumstances related to the witness and his testimony, as one of the most frequent types of evidence.

The essential properties of the testimony of the witness, the totality of which forms the content and form of this type of evidence, are highlighted: the information is an oral or written message; the source of information is a person endowed with the procedural status of a witness; the information is important for this criminal proceeding; compliance with the requirements of the legislation is ensured when receiving and processing information.

The proposed author's definition of the term "testimony" is information provided orally or in writing to suspects, accused, witnesses, victims, and experts regarding the circumstances known to them in criminal proceedings, which are significant for this criminal proceeding, recorded in the proper

order. It is concluded that this definition takes into account all the essential features of the testimony, including those provided by the witness.

It has been established that statements often appear as a result of procedural actions that are not related to interrogations, and are recorded in the case materials as elements of various protocols of investigative (search) actions, minutes of a court session, etc. It is proposed to exclude from the legislative definition the mention of obtaining testimony only during interrogation; thus, the content of the norm is expanded, its perception and understanding is facilitated.

Key words: witness, testimony, evidence, credibility, admissibility, propriety

Постановка проблеми. Показання учасників кримінального процесу займають (разом із протоколами слідчих (розшукових) дій) центральне місце в системі процесуальних джерел доказів. Показання складають, в середньому, майже 70 % від загальної кількості наявних у провадженні доказів. При цьому значна їх частина складається з показань свідків.

Інтерес до показань свідків як доказів у кримінальному процесі почав проявлятися в науковій літературі у той період, коли європейські держави поступово почали переходити від розшукового процесу, як основної форми кримінального процесу, до змагального або змішаного процесу, який допускає вільну оцінку доказів. Починаючи з XVIII ст. з'являються перші основоположні праці, присвячені: ролі свідка в кримінальному процесі; значущості наданих ним відомостей; психології показань свідків; впливу особистісних характеристик свідка на формування показань; питанням, що стосуються проблеми забезпечення правдивості й достовірності показань свідка і т.д. Після судової реформи 1864 року в наукових колах гостро постало питання про доказову цінність показань. Внаслідок цього сформувався дві протилежні точки зору, одна з яких стосувалася «особливої цінності» показань свідка, а друга – їх «ненадійності». Єдиної думки стосовно даного питання ще не сформувано до сих пір.

Існує значна кількість літератури присвячена місцю показань як джерела доказів в кримінальному процесі. Ґрунтовному дослідженню показань свідка присвятили свої наукові пошуки В.Г. Гончаренко, Г.Ф. Горський, Ю.М. Грошевий, В.В. Король, М.М. Михеєнко, М.А. Погорецький, В.М. Тertiшник, Д.О. Савицький, С.М. Стахівський, Л.Д. Удалова, І.Я. Фойницький, В.П. Шибіко, М.Є. Шумило, О.Г. Яновська та ін. Водночас, слід зазначити, що багато досліджень проводились до прийняття нового КПК України та не враховують його положень. На сьогоднішній день, з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (далі – КПК України) та проведенням в країні судово-правової реформи, проблематика показань свідка все більше актуалізується.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на те, що показання становлять основу кримінальних проваджень, на сьогоднішній день в нау-

ці кримінального процесу відсутня єдність думок, відносного того, що ж слід розуміти під категорією «показання».

У профільній літературі родове визначення показань пропонується вкрай рідко. Зазвичай, автори обмежуються видовими термінами показань підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерпілого чи експерта. Однак, подібного підходу дотримуються не всі. Як наголошується у Великому юридичному словнику, показання – це один із видів доказів, які використовуються для встановлення обставин, що мають значення для правильного вирішення цивільних або кримінальних справ [1, с. 440]. В. Будніков і А. Русяєв стверджують, що показання – це відомості про будь-які обставини злочину, повідомлені учасником кримінального судочинства під час його допиту або опитування, здійснених прокурором, органом попереднього розслідування, адвокатом чи судом відповідно до встановлених законом вимог [2, с. 39]. На думку В.М. Савицького та А.М. Ларіна, показання – це група джерел (видів) доказів, зміст яких складають відомості про обставини справи, що повідомляються слідчому й суду допитуваною особою [3, с. 111]. На думку авторів Модельного КПК для держав-учасниць СНД, показаннями є виражене в належній процесуальній формі усне або письмове повідомлення підозрюваного, потерпілого, свідка, зроблене органу, який веде кримінальний процес (ч. 1 ст. 48 Модельного КПК). Ідея, закладена вченими в даній модельній нормі, частково була врахована українським законодавцем при прийнятті Кримінального процесуального кодексу України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Кримінальний процесуальний кодекс України, на відміну від раніше діючого законодавства, ввів норму, яка визначає категорію «показання» в кримінальному процесі. Згідно ч. 1 ст. 95 КПК України, показаннями є відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження [4]. Перелік видів показань включає в себе: показання підозрюваного, показання обвинуваченого, показання свідка, показання потерпілого та показання експерта. На основі аналізу даної норми можна зробити висновок, що законодавець запропонував типологію показань залежно від процесуального становища допитуваних.

Варто відзначити, що в порівнянні з раніше діючим законодавством, КПК України 2012 року, крім закріплення родового визначення категорії «показання», постарався відповідати логіці та структурній єдності доказового права. Ним було встановлено фактичну рівність суб'єктів кримінального процесу та їх показань.

Аналіз літературних джерел свідчить про те, що показання можуть трактуватися як у вузькому (показання, надані лише на допитах), так і в широкому сенсі (показання, отримані при провадженні різних процесуальних дій). Незважаючи на те, що вітчизняний законодавець закріпив вузьке трактування категорії «показання», обме-

жуватися ним не слід. На сьогоднішній день, до змісту зазначеної категорії не входять відомості учасників кримінального провадження щодо заявлених клопотань та дій інших учасників провадження. Хоча такі відомості можуть мати значення у провадженні та повинні враховуватись іншими учасниками провадження кримінального провадження. Як приклад, відомості особи щодо обставин, викладених у постанові про проведення експертизи, учасник кримінального провадження надає відомості, без володіння якими експерт може дати неправильний висновок. Проте, дана проблема має місце лише на теоретичному рівні, оскільки практикою знайдено вирішення: у показаннях учасників кримінального провадження, як правило, містяться дані, які мають значення для вирішення завдань кримінального провадження на різних стадіях процесу [5, с. 320]. Незважаючи на те, що практика намагається компенсувати недоліки теорії, вважаємо за доцільне в КПК України змінити ч. 1 ст. 95 та викласти її наступним чином: «Показання – це відомості, які надаються в усній або письмовій формі підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження, зафіксовані в належному порядку». В даному визначенні, на нашу думку, враховані всі суттєві ознаки показань, в тому числі й надані свідком. Здається, правильним буде виключити із законодавчого визначення згадку про отримання показань лише при допиті; таким чином, розширюється зміст норми, полегшується її сприйняття й розуміння. Показання нерідко з'являються в результаті процесуальних дій, що не відносяться до допитів, та закріплюються в матеріалах справи як елементи різних протоколів слідчих (розшукових) дій, протоколу судового засідання і т.п.

Показання свідка є одним із джерел доказової інформації, що володіє характерними рисами і властивостями. Даний вид показань найбільш поширений у кримінальному судочинстві, а отримання показань слідчими підрозділами є невід'ємною складовою їх роботи. Так, за даними різних практичних досліджень, на проведення допитів, у ході розслідувань, слідчі витрачають значну частину свого часу (від 30 до 60 % [6]). Не можна погодитися з твердженнями дореволюційного вченого-правознавця Г.С. Фельдштейна відносно того, що найважливішою і найбільш серйозною за своєю цінністю групою доказів є показання свідків. Вони відіграють роль фундаменту, на якому ґрунтується рішення. Не може бути й мови про заміну показань будь-якими іншими доказами [7, с. 277]. Незважаючи на зміну ідеології й форми правління, важливість показань свідків не зазнала змін. А.Я. Вишинський вказував на важливість показань свідків як засобу розкриття таємниці скоєного злочину, а самого свідка вважав найважливішим джерелом формування внутрішнього суддівського переконання, основою всього сучасного судочинства [8, с. 268]. Зазначену позицію він відстоював у своїх теоретичних працях. Однак, не всі погоджувалися з першочерговою роллю свідків, відводячи їм, у кращому випадку,

другорядну роль у формуванні доказової бази. Ми не можемо погодитися з такою постановкою питання, оскільки показання свідка багато в чому зумовлюють хід розслідування і, в кінцевому підсумку, від них залежить, чи понесе заслужену кару винна особа.

Незважаючи на те, що КПК України не містить окремого трактування категорії «показання свідка», воно може бути виведене з родового визначення категорії «показання» в процесі пізнання від загального до приватного. З огляду на такий підхід, показання свідка можна визначити як відомості, які надаються під час допиту свідком в усній або письмовій формі, щодо відомих йому обставин у кримінальному провадженні, які мають значення для цього кримінального провадження. У свою чергу, відсутність закріпленої дефініції та єдиного підходу сприяє тому, що в науковій літературі триває наукова дискусія стосовно суті дефініції «показання свідка», початок якої було покладено ще в радянський період. Аналіз цих дефініцій і норм КПК України дозволив виділити кілька суттєвих властивостей показань свідка, сукупність яких утворює зміст і форму даного виду доказів:

- 1) відомості є усним або письмовим повідомленням;
- 2) джерелом відомостей виступає особа, наділена процесуальним статусом свідка;
- 3) відомості мають значення для даного кримінального провадження;
- 4) при отриманні та оформленні відомостей забезпечено дотримання вимог законодавства.

Надані відомості стають показаннями лише у випадку їх отримання слідчим, прокурором, слідчим суддею та судом у встановленому КПК України порядку. Показання осіб, які володіють певною інформацією про обставини кримінального правопорушення, є чи не найважливішим процесуальним засобом, за допомогою якого забезпечується встановлення обставин події. З уваги значення показань свідка для досягнення мети і вирішення завдань кримінального процесу держава закріплює обов'язок свідка дати правдиві показання про відомі йому обставини події кримінального правопорушення [9, с. 491]. Зміст показань складають лише відомості про події, що відбулися в дійсності, які мають значення для кримінального провадження, сприйняті особою особисто або в окремих, визначених КПК України, випадках – із чужих слів. Оскільки «пересічний» свідок, який бере участь у кримінальному провадженні, є, зазвичай, юридично незацікавленою особою, то відомості, які містяться в його показаннях, вважаються більш правдивими, ніж відомості, наявні в показаннях інших учасників процесу.

Юридична незацікавленість пов'язана з тим, що особа стає свідком мимоволі, в силу випадкового збігу обставин, внаслідок чого вона перетворюється на носія інформації, яка має значення для кримінального провадження. Незважаючи на це, в науковій літературі присутня негативна позиція стосовно показань свідка, яку також підтримують окремі практики. У зв'язку з цим вар-

то навести твердження А.Ф. Коні щодо виділення певних елементів, які, містяться у самому свідкові, могли відхилити його показання від реального, – це вплив дружби, ворожнечі, страху, нерозв'язне протиріччя з почуттям обов'язку і т.д. Вчений висловлював таке міркування щодо можливості помилок з боку найбільш сумлінного свідка: щире сумлінне показання, дане з гарячим бажанням говорити лише правду і притому всю правду – ґрунтується на зусиллі пам'яті, яка малює і передає те, на що свого часу була звернута увага свідка. Але увага є вельми недосконалим знаряддям для сприйняття, а пам'ять з часом спотворює закарбовані увагою образи і дає їм іноді абсолютно знебарвитись [10, с. 195]. Ми згодні, що в силу об'єктивних процесів розвитку людини, формування її особистісних якостей, показання свідка можуть некоректно відображати події, які відбулися в дійсності. Але це не означає, що недоліки окремих свідків повинні знецінювати значення усіх показань, отриманих у процесі розслідування справи. Крім того, КПК України надає достатньо можливостей, для обґрунтованого визнання показань свідка недостовірними доказами у випадку наявності сумнівів у сторін кримінального провадження.

Показання свідка відносяться до виду особистих доказів, тобто тих, які в ході формування зазнали впливу свідомості людини, навіть у тому випадку, якщо вони ґрунтуються на поясненні іншої особи. Особистими доказами є всі види показань (показання підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, свідка, експерта) і деякі інші види доказів (листи, записки і т.д.), висновки експерта, протоколи слідчих та судових дій [11, с. 118]. Показання обмежені можливостями сприйняття органами чуття безпосередньо самого свідка або особи, від якої він дізнався відомості, що стосуються справи, які можуть зазнавати дії різних об'єктивних та суб'єктивних факторів. На сприйняття свідком інформації можуть впливати його фізичний та психічний стан; різні фактори навколишнього середовища, які прямо чи опосередковано діють на свідка: погода, час доби і т.п.

Фактори, що впливають на достовірність показань свідка, є численними, і врахувати увесь їх масив заздалегідь не можна, але з тих, які є основними і найчастіше зустрічаються – одні відносяться до зовнішніх умов і обставин, за яких відбувалося сприйняття свідком тієї чи іншої події, інші – до індивідуальних особливостей і характеристик самого свідка. У різних свідків, які одночасно і за однакових умов спостерігали одну й ту саму подію, інтерес іноді викликався різними деталями цієї події, тому їх увага була зосереджена на різному, і вони сприймали дану подію неоднаково. Тут, між іншим, корениться причина тих численних розбіжностей у показаннях свідків, які деякими слідчими безпідставно сприймаються як лжесвідчення [12, с. 11–13]. Також варто враховувати і «часовий лаг», який проходить між сприйняттям особою якої-небудь події та дачею цієї особою в статусі свідка показань про сприйняту подію. Такий лаг за сучасних умов може бути

досить тривалим і розтягуватися на місяці і навіть роки. Істотний проміжок часу, прожитий свідком після сприйнятої події, сприяє тому, що в його пам'яті залишається спогад про подію, яка відбулася, але саме сприйняття деформується, змінюється під дією часу. З огляду на те, що людина, як було доведено психологами, погано запам'ятовує негативні події зі свого життя і більше акцентується на позитивних, у деформації сприйняття немає нічого дивного, це природний фізіопсихологічний процес. У результаті свідок, коректно сприйнявши будь-яку подію, з плином часу не завжди достовірно може відтворити її та викласти в якості показань. Таким чином, ті чи інші неточності в показаннях свідка повинні бути враховані слідчим, прокурором, слідчим суддею та судом при їх перевірці й оцінці, а самі показання повинні відповідати вимогам допустимості, належності та достовірності.

Вимога допустимості показань свідків відноситься до форми їх отримання і подальшого використання. Протягом усієї історії розвитку правосуддя питання про допустимість настільки турбувало наших предків, що діяло наступне правило: немає показань свідків без їх перевірки. Показання свідків перевірялися за їх джерелом, за носієм (людиною) так званими ордаліями – тілесними випробуваннями ритуального характеру (випробування вогнем, випробування водою і т.д.). В основному, завдяки саме такому минулому, сьогодні мовні обороти «свідчить», «я тому свідок» та ін. асоціюються з істинністю висловлюваного [13; 14]. У контексті ж нині чинного законодавства зберігають справедливість слова М.М. Розіна про те, що обставини, які підлягають доказуванню, повинні бути підтвержені лише допустимими з процесуальної точки зору доказами. Під допустимістю вчений розумів властивість доказу бути отриманим із зазначеного в законі джерела, або з джерела, прямо цим законом не забороненого [15, с. 394-395]. Якщо раніше якість показань свідків асоціювалася виключно з поняттям «істинності», зміст якої цілком залежав від пануючих звичаїв і, в кінцевому рахунку, визначався виключно нормами моралі, то сьогодні закон не пов'язує допустимість показань свідків з їх правдивістю. Іншими словами, і неправдиві показання можуть бути джерелом доказів, оскільки питання істинності вирішуються судом у нарадчій кімнаті на основі представлених доказів. Питання якості (в частині правдивості) зміщені до сфери кримінального переслідування за дачу завідомо неправдивих показань [13]. Сьогодні допустимість відноситься безпосередньо до отримання процесуальної форми доказів, яка зведена в алгоритмічний абсолют, що дозволяє суб'єкту доказування встановити істину в кримінальному провадженні.

Зазначений вище підхід у профільній літературі отримав назву «юридична концепція допустимості доказів». Сама концепція знайшла своє відображення і в КПК України. Так, згідно ч. 1 ст. 86 КПК України, доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому цим Кодексом [4]. При цьому в Кодексі існує спеціальна

вказівка на ознаки недопустимості доказів, які можуть бути отримані, зокрема, з показань свідка (ст. 87 КПК України). По суті, вказівка, яка полягає у тому, що «недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини» [4], відображає концепцію психологічної допустимості доказів, яку сформулював А.Ф. Коні. Таким чином, вітчизняний законодавець закріпив необхідність забезпечення дотримання не лише процедурних аспектів отримання доказів, але й дотримання прав та свобод людини.

Загальні вимоги процесуальної правильності отримання й використання показань свідків випливають із принципу законності (ст. 9 КПК України). Порядок виклику та проведення допиту свідка, представлення його показань суду та інші аспекти доказування за допомогою показань свідків ретельно врегульовані КПК України. Відступ від цих правил тягне за собою визнання даного доказу недопустимим.

Основний закон також містить норму про необхідність дотримання законності при отриманні доказів. Так, згідно з ч. 3 ст. 62 Конституції України обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях [16]. Верховний Суд України в своїй Постанові від 01.11.1996 р. № 9 та від 30.05.1997 р. № 7 конкретизував наведену конституційну норму. Докази повинні визнаватися такими, що одержані незаконним шляхом, наприклад, тоді, коли їх збирання й закріплення здійснено або з порушенням гарантованих Конституцією України прав людини і громадянина, встановленого кримінально-процесуальним законодавством порядку, або не уповноваженою на це особою чи органом, або за допомогою дій, не передбачених процесуальними нормами (п. 19) [17]. У зв'язку з цим судам при розгляді кожної справи необхідно перевіряти, чи були докази, якими органи попереднього слідства обґрунтовують висновки про винність особи у вчиненні злочину, одержані відповідно до норм КПК України. Якщо буде встановлено, що ті чи інші докази були одержані незаконним шляхом, суди повинні визнавати їх недопустимими і не враховувати при обґрунтуванні обвинувачення у вироку (п. 4) [18]. Варто зазначити, що вітчизняний законодавець у чинному КПК України, в порівнянні з попереднім, також приділив питанню допустимості й недопустимості доказів особливу увагу (ст.ст. 86–90 КПК України). Аналіз статей дав нам можливість сформулювати вимоги визнання показань свідка допустимими:

- 1) показання повинні бути отримані належним суб'єктом при реалізації ним передбачених КПК України повноважень;
- 2) показання повинні бути отримані внаслідок дотримання прав та свобод людини;
- 3) отримання показань має здійснюватися за допомогою належної слідчої (розшукової)

дії з дотриманням процесуального порядку її проведення.

Нехтування дотриманням викладених вище вимог тягне за собою визнання показань свідка недопустимим доказом, а в кінцевому підсумку може призвести до визнання не винною винної особи і навпаки. Визначені в законодавстві вимоги про недопустимість доказів, отриманих з порушенням закону, спрямовані на подолання процесуальних порушень при їх збиранні, у тому числі пов'язаних з обмеженням прав та свобод людини і громадянина.

На відміну від допустимості, яка має відношення до форми показань свідка, належність визначається логічним зв'язком відомостей, які містяться в них, з обставинами, що мають значення для кримінального провадження. Даний підхід в теорії доказів є домінуючим серед усіх інших.

Перевірки належності та допустимості показань свідка в кримінальному провадженні тісно переплітаються, що дозволяє окремим процесуалістам допускати їх об'єднання. На нашу думку, як теоретичний конструкт об'єднання ознак доказів заслуговує право на існування, але на практиці має бути встановлено чітке їх розмежування. Відокремлене з'ясування зазначених ознак багато в чому сприяє забезпеченню всебічності, повноти й об'єктивності дослідження обставин кримінального провадження. Відзначимо, що КПК України однаковою мірою визначає умови вирішення питання як про допустимість, так і про належність доказів. Так, належність показань свідків визначає предмет і межі допиту свідка.

Належність і допустимість – ознаки показань свідка, рамки яких чітко прописані в Кримінальному процесуальному кодексі України. Значно складнішою видається справа з такою ознакою доказів, як достовірність, оскільки вона стосовно показань свідка залежить не лише від об'єктивних, але й від суб'єктивних факторів.

Аналізуючи ознаку достовірності, варто акцентувати увагу на тому, що, будучи присутньою в показаннях свідків, вона більшою мірою відображає їх обґрунтованість, ніж істинність. Зазначений підхід до достовірності показань свідка, відхід від істинності в сторону обґрунтованості відродив у наукових колах думку, що відображає низький ступінь довіри до показань свідка як окремої групи доказів.

Ще в дореволюційний період питання про недовіру до показань свідка було «поставлене руба». Вітчизняні процесуалісти (О. Гольдовський, А.І. Єлістратов, О.В. Завадський, І.В. Холчев та ін.) висловлювали думку, що в силу психічних закономірностей показання свідків є слабкими доказами та підлягають витісненню із правосуддя. В основу своєї позиції вчені поклали результати експериментів, проведених авторитетними психологами свого часу, в першу чергу У.Л. Штерна, який став родоначальником концепції психологічної неспроможності показань свідків. Окремі результати досліджень У.Л. Штерна полягали в наступному: 1) за сприятливих умов дослідів, у показаннях спогаду в середньому було зроблено 10 % помилок, при присязі підтверджу-

валося клятвою в середньому від 2 до 3-х невірних позначень на кожне показання; 2) час діє на спогади, не тільки послаблюючи їх, але й спотворюючи; таке спотворення посувається досить рівномірним темпом, тому помилковість з кожним днем зростає приблизно на $\frac{1}{3}$ % [20]. Автор дійшов висновку, що крім двох сфер спотворень спогаду, досліджених досі більше за всіх інших, – сфери винної неправдивості (умисна брехня або груба недбалість) та сфери патологічних відхилень, – існує ще широка сфера нормальних психологічних помилок спогаду, яка за своїм обсягом і значенням до цих пір була оцінена недостатньо. Такі нормальні обмани не можна приписувати дії афектів або впливу навіювання; скоріш за все, певний ступінь помилковості слід вважати, насамперед, нормальною ознакою середнього спогаду, неупередженого і спокійного, який не зазнав дії будь-яких впливів. Безпомилкове враження є не правилом, а винятком. І сама присяга не гарантує відсутності обманів спогаду. З огляду на те, що У.Л. Штерн досліджував показання свідків, які сприймали різні обставини в сприятливих умовах, цілком обґрунтованим є сприйняття даних висновків не як безпосереднього вираження середньої кількості помилок, які зустрічаються в практичному житті, а як на найменшого їх ступеня, як мінімуму помилок, який може бути досягнутий лише за особливо сприятливих обставин.

Будучи покликаним повідомити суду відомості про обставини, які мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню, свідок при даванні показань викладає їх через призму суб'єктивізму. Формуючи суб'єктивну оцінку певних обставин, свідок згодом буде викладати дані обставини, виходячи з тієї думки, яка сформувалася в нього про дані обставини. Люди спотворюють свої показання не лише з умислом, а й роблять це несвідомо. У свою чергу, свідок повинен викладати тільки відомі йому відомості, їх оцінка не входить до кола його прав та обов'язків, оскільки це є прерогативою слідчого, прокурора, слідчого судді та суду. Вченими наводиться цілий ряд обставин, які ставлять під сумнів достовірність показань свідків, чим, відповідно, й обґрунтовується бажання замінити показання свідків більш надійними доказами. Так, Т.О. Сорокіна наводить наступні причини отримання недостовірних відомостей при допиті свідка: мимовільні помилки, що виникають внаслідок суб'єктивних умов сприйняття та суб'єктивно-фізіологічних особливостей сприймаючого; сумлінна омана щодо подій, які сприймаються: помилкове сприйняття, що спотворює опрацювання сприйнятого (трансформація), переінформування спогадів при відтворенні (репрезентація), відсутність сприйняття події внаслідок відсутності уваги; повне або часткове забування сприйнятого [21, с. 10]. В.В. Карузін, у свою чергу, виділив ряд ситуацій, які тільки своєю наявністю вже можуть поставити під сумнів відомості, що повідомляються свідком: конфліктні ситуації; ситуації з недостатньою доказовою базою; ситуації по нерозкритих злочинах; ситуації по групових справах з глибокими суперечностями в доказовій базі [22, с. 45].

Визначення достовірності формулюється з різноманітних посилив. При цьому чинники, що впливають на дану властивість, класифікуються на:

- 1) суб'єктивні, що залежать від самого свідка (особисті якості свідка);
- 2) об'єктивні, залежні від зовнішніх обставин (зовнішні умови, обстановка сприйняття).

До суб'єктивних факторів відноситься, перш за все, фізичне здоров'я свідка і, в першу чергу, – стан зору, слуху, інших органів. У ряді випадків на формування сприйняття події злочину можуть вплинути темперамент, вік, професія людини. В окрему групу суб'єктивних факторів слід виділити стан свідка під час сприйнятої події: хвилювання, страх, сп'яніння і т.п. До об'єктивних факторів можуть бути віднесені обстановка, умови сприйняття факту або характер сприйнятої події (швидкоплинність, тривалість, яскравість і т.п.) [23, с. 80-81]. Слід підкреслити, що вплив об'єктивних чинників менше сприяє деформації отриманої свідком інформації, ніж суб'єктивні чинники.

З огляду на різноманітність чинників, відзначимо, що проблему достовірності показань свідка необхідно розглядати з урахуванням особливостей особистості допитуваного і характеру події, про яку йде мова. Саме ж кримінальне процесуальне законодавство повинно містити відповідні можливості для вирішення даної проблеми за допомогою процесуальних заходів. Не можна не погодитися з тим, що процесуальні заходи повинні переслідувати подвійну мету: по-перше, зменшити обсяг несвідомої брехні у показаннях, оскільки вони пов'язані з організацією кримінального процесу; по-друге, виділити – за допомогою встановлення безсумнівної помилковості окремих відповідей свідка або відсікання показань, які належать до категорії вкрай недостовірних – тих елементів показань, які не можуть служити основою для судження про справу [24]. Вважаємо, що вітчизняне законодавство повною мірою відповідає європейським стандартам і містить достатній перелік заходів, що сприяє виявленню недостовірних показань свідка. Так, сторони кримінального провадження мають право ставити свідку запитання щодо його можливості сприймати факти, про які він дає показання, а також щодо інших обставин, які можуть мати значення для оцінки достовірності показань свідка (ч. 1 ст. 96 КПК України). Тягар доказування протилежного лежить на тій стороні, яка ставить під сумнів достовірність показань свідка; вона повинна навести конкретні дані на користь свого твердження. Вона має право надавати показання, документи, що стосуються репутації та підтверджують нечесність свідка, зокрема, щодо його засудження за завідомо неправдиві показання, обман, шахрайство або інші діяння (ч. 2 ст. 96 КПК України). Хто береться спростувати презумпцію добропорядності свідка та його здатність правильно засвідчувати відомості по справі, той і бере на себе відповідний тягар доказування. Свідок не може відмовитись від давання відповідей на поставленні питання, це є його обов'язком, який спрямований на з'ясування достовірності його показань.

Визнаючи аргументи противників показань свідків, ми, разом з тим, рішуче виступаємо проти нападок на даний інститут в цілому. По-перше, в кожному конкретному випадку рівень суб'єктивізму в показаннях свідків є різним. По-друге, недостовірність притаманна не лише показанням свідків, внаслідок чого ставити її на чолі існування цілої групи доказів некоректно. По-третє, не можна забувати, що кінцевим підсумком ретельного аналізу показань свідків є їх оцінка. У свою чергу, сам процес оцінки показань свідків повинен мати комплексний характер та включати в себе всі обставини, що відносяться до свідка і його показань, як до одного з найчастіших видів доказів.

Висновки. 1. Показання осіб, які володіють певною інформацією про обставини кримінального правопорушення, є найважливішим процесуальним засобом, за допомогою якого забезпечується встановлення обставин події. Згідно діючого вітчизняного законодавства показання свідка можна визначити як відомості, які надаються під час допиту свідком в усній або письмовій формі, щодо відомих йому обставин у кримінальному провадженні, які мають значення для цього кримінального провадження. Нами були виділені наступні суттєві властивості показань свідка, сукупність яких утворює зміст і форму даного виду доказів: відомості є усним або письмовим повідомленням; джерелом відомостей виступає особа, наділена процесуальним статусом свідка; відомості мають значення для даного кримінального провадження; при отриманні та оформленні відомостей забезпечено дотримання вимог законодавства. Досягнення завдань кримінального провадження може мати місце лише тоді, коли воно буде ґрунтуватися на якісному доказовому матеріалі, а значить – допустимих, належних та достовірних доказах, при дотриманні всіх вимог до оцінки доказів.

2. Незважаючи на те, що практика намагається компенсувати недоліки теорії, вважаємо за доцільне в КПК України змінити ч. 1 ст. 95 та викласти її наступним чином: «Показання – це відомості, які надаються в усній або письмовій формі підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження, зафіксовані в належному порядку».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Большой юридический словарь / под ред. А.Я. Сухарева. 3-е изд., доп. и перераб. М.: ИНФРА-М, 2004. 703 с.
2. Будников В., Русяев А. Показания в уголовном процессе. *Законность*, 2006. № 9. С. 39–44.
3. Савицкий В.М. Уголовный процесс: словарь-справочник. М.: Юридическая фирма «Контракт»; ИНФРА-М, 1999. 271 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*, 2013. № 9-10. № 11-12. № 13. Ст. 88

5. Острійчук О.П. Місце показань в системі процесуальних джерел доказів. *Часопис Київського університету права*, 2013. № 3. С. 319–322.
6. Габрелян А.Ю. Напрями підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів щодо протидії економічній злочинності. Колективна наукова монографія «Державне управління та адміністрування, сфера обслуговування, економіка та міжнародні відносини як рушійні сили економічного зростання держав ХХІ століття». Видання 2. Вінниця, 2021-2022. С. 2–18. <https://doi.org/10.36074/raaaseirdfegcc.ed-2.01>.
7. Фельдштейн Г.С. Лекции по уголовному судопроизводству. М.: Типо-литография В. Рихтер, 1915. 432 с.
8. Вышинский А.Я. Теория судебных доказательств в советском праве. 3-е изд., доп. М.: Госюриздат, 1950. 308 с.
9. Нор В.Т. Свідок у кримінальному процесі України: коло осіб, предмет показань та свідоцький імунітет. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. Вип. 37. Львів, 2002. С. 491–498.
10. Кони А.Ф. Избранные труды и речи. Тула: Автограф, 2000. 640 с.
11. Победкин А.В., Яшин В.Н. Уголовный процесс: учебник / под ред. В.Н. Григорьева. М., 2004. 634 с.
12. Смолькова И.В. Процессуальный статус свидетеля в российском уголовном судопроизводстве: учебное пособие. Иркутск: ИВШ МВД России, 1997. 40 с.
13. Чернов Р.П. Свидетельские показания как источник доказательств. *Адвокат*, 2005. № 5. С. 95–105.
14. Габрелян А. Вектор розвитку України: дилема вибору. Матеріали конференцій МЦНД, 2021. <https://doi.org/10.36074/mcnd-19.02.2021.lawgov.02>.
15. Розин Н.Н. Уголовное судопроизводство: пособие к лекциям. 3-е изд., пересмотр. Петроград: Изд. юрид. кн. кл. «Право», 1916. 603 с.
16. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*, 1996. № 30. Ст. 141
17. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 01.11.1996 р. № 9. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96#Text>.
18. Про посилення судового захисту прав та свобод людини і громадянина: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.1997 р. № 7. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-97#Text>.
19. Габрелян А.Ю. Недоліки законопроекту № 3139. *Верховенство Права*, 2020. № 1. С. 36–43.
20. Штерн В. Психология свидетельских показаний. Экспериментальные исследования верности воспоминания. *Вестник права*.

- СПб., 1902. № 2-3. <http://yurpsy.com/files/biblio/stern/03.htm>.
21. Сорокина Т.А. Тактико-психологические приемы получения, проверки и оценки показаний свидетелей и потерпевших: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. СПб., 2001. 34 с.
 22. Карузина В.В. Тактика использования данных о поведении участников уголовного процесса в ходе следственных действий: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. СПб., 1998. 194 с.
 23. Саушкин С.А. Актуальные вопросы теории и практики участия свидетеля в уголовном процессе (в досудебном производстве): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва, 2002. 182 с.
 24. Кулишеръ Э.М. Психология свидетельских показаний и судебное следствие. *Вѣстникъ Права*, 1904. № 8 (октябрь). С. 172–212.
 25. Габрелян А.Ю. Об'єкт правопорушення передбаченого ст. 181-1 КУпАП. *Journal «ScienceRise: Juridical Science»*, 2020. № 3 (13). С. 27–33.